

КАЗКОТЕРАПІЯ ЯК КОМПЛЕКСНИЙ МЕТОД КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЩО МАЮТЬ РОЗЛАД СПЕКТРУ АУТИЗМУ

Єременко Наталія Вікторівна

Магістрант

Міжрегіональна академія управління персоналом, Україна

Анотація. У статті розглянуто важливість читання казок дітям з РАС з точки зору розвитку мовлення, емоційного інтелекту, а також навичок комунікації та соціалізації. Запропоновані дієві способи подолати патологічне уникання вимог та первинний спротив новій діяльності, навчити дитину слухати казки, розуміти текст та опрацьовувати нову інформацію з метою подальшого покращення навичок соціалізації та комунікації дитини з аутизмом.

З кожним роком все більшої популярності серед психологічних інструментів набирає метод казкотерапії. Казкотерапія, як метод універсальний, що дозволяє здійснювати терапію та діагностику одночасно, і може бути успішно застосований у роботі як з дітьми, так і з дорослими, є незамінним методом в роботі психолога. Особливо актуальним є застосування методу казкотерапії при роботі з дітьми, адже що може бути більш природнім, ніж дитина, яка захоплено слухає казку, поринаючи у світ казкових персонажів усім своїм єством?

Найперші казки знайомлять дитину з основними моделями соціального устрою, передають культурні особливості, а також закладають базові уявлення про добро та зло і межі дозволеного в поведінці.

Успішність казкотерапії полягає в тому, що казка звертається до підсвідомості через метафори та символи, тим самим створюючи міцний фундамент життєвих цінностей у закодованому вигляді. При чому процес сприйняття відбувається поза контролем свідомої частини психіки, тим самим психолог у своїй роботі не стикається зі спротивом та унікаючою поведінкою клієнта.

Але чи буде метод казкотерапії так само ефективним, якщо застосовувати його в роботі з дітьми, що мають розлад спектру аутизму? Чи взагалі можлива робота через казку з дітьми у спектрі? Адже діти з аутизмом, як правило, мають складнощі з розумінням мовлення, метафор та символів, невербальних сигналів та з розвитком уяви і фантазії загалом.

З іншої сторони, якщо підсвідомість дітей з розладами аутистичного спектру (надалі в тексті – РАС) працює за тими ж правилами, що і в нейротипових дітей (а так має бути), то казкові історії мають чинити такий само ефективний вплив на сприйняття дитини з аутизмом.

І якщо це дійсно так, то казкотерапія може стати одним з найпотужніших способів соціалізації дітей в спектрі, адже в казках ми знаходимо безліч типових соціальних ситуацій та безмежну кількість шаблонів поведінки, релевантних тим чи іншим обставинам.

У сучасній науковій літературі практично немає досліджень на тему казкотерапії, як методу роботи з дітьми в спектрі аутизму, адже довгий час єдиним ефективним методом корекційної роботи у цій царині вважався прикладний аналіз поведінки. Проте зараз ми спостерігаємо стрімкий розвиток інших способів

втручання при аутизмі, деякі з яких вже довели свою ефективність. Серед недирективних методів на увагу заслуговує ігрова методика Floortime або Денверська модель раннього втручання.

Останніми науковими дослідженнями в царині розвитку мозку було виявлено, що діти, яким систематично читають казки на ніч, мають краще розвинену мережу нейронів усного мовлення, яка відповідає не тільки за здатність власне говорити, але і за розуміння текстів та вміння формулювати складні думки [1, ст. 150].

Тож для початку з'ясуємо, чи взагалі дітям з РАС читають казки, адже діти в спектрі часто не проявляють зацікавлення у читанні взагалі, а в ряді випадків – чинять активний спротив намаганням батьків познайомити дитину з книжкою.

Отже, мною було проведено опитування серед батьків, що мають дитину (або дітей) з РАС щодо того, чи читають вони казки своїм дітям. Усього в опитуванні взяли участь 300 респондентів і їхні відповіді розподілилися наступним чином (рис. 1): 45% (134 голоси) відповіли «Ні, не читаю. Дитина не сприймає історії на слух», 39% (115 голосів) обрали варіант «Так, читаю. Дитині подобається», 11% (34 голоси) пристали на відповідь «Не читаю, але дитина дивиться сюжетні мультфільми», решта зазначили, що жодна із запропонованих відповідей не підходить.

Рис. 1. Результати опитування серед батьків дітей з РАС

Деякі батьки, які обрали останній варіант відповіді, зазначали, що їхня дитина з РАС не любить саме формат читання, але добре сприймає вільний переказ історії своїми словами. У той же час, батьки, які обрали варіант «Ні, не читаю», вказували, що дитина не сприймає ні читання, ні розповіді, ні розглядання малюнків у книжці, реагує агресивно на будь-які намагання читати книгу або відтворити усну розповідь.

Таким чином, можемо бачити, що досить велика кількість батьків уникає читання казок своїм дітям у спектрі, зустрівшись зі спротивом дитини такої діяльності.

Наразі не можна достеменно пояснити таку типову реакцію на читання дітей з РАС. Можливо, причиною тому є погане розуміння усного мовлення або проблеми із візуалізацією почутого, що перетворює процес читання на так званий білий шум без змісту та суті, проте навчити дитину слухати і сприймати казкові історії – цілком посильне завдання.

Зважаючи, що приблизно стільки ж дітей з РАС залюбки слухають казки або ж успішно сприймають їх через аудіо-візуальні канали (як у випадку з мультфільмами), доречно припустити, що метод казкотерапії може бути успішно застосований для

психологічної корекції та соціалізації дітей у спектрі аутизму.

Як уже зазначалося вище, систематичне читання казок дітям сприяє кращому розвитку мовленнєвих центрів мозку, що саме по собі вже важливо для дітей з РАС. Такий варіант розвивальних занять може бути успішно застосований батьками, як важливий додаток до професійної роботи спеціалістів: логопедів, дефектологів та нейропсихологів, оскільки не потребує ні наявності спеціальних знань, ні додаткового обладнання. Достатньо мати цікаву книгу, що підходить дитині за віком та рівнем розвитку, трохи часу і терпіння та вміння читати.

Зупинимось детальніше на кожному з вказаних компонентів.

По-перше, обирати книгу для дитини з РАС слід, виходячи з реального рівня розвитку дитини (особливо, рівня розуміння мовлення), а не біологічного віку та рекомендацій на обкладинці книги. Так, може скластися ситуація, коли чотирирічній дитині буде актуально читати про Колобка, а не більш складну за сюжетом історію про Білосніжку. Цей фактор є особливо важливим, якщо робота над читанням казок дитині розпочинається тільки зараз, тобто дитина пропустила етап читання найпростіших історій з простими персонажами та примітивними сюжетами. Тож, принцип руху від простого до складного залишається актуальним і в цьому разі – розвиваємо вміння слухати і розуміти казки поступово, проходячи всі ті етапи, які були пропущені раніше.

Також слід звернути увагу на якість видання. Як правило, діти з РАС потребують певного вау-ефекту для того, аби зацікавитися чимось поза їхнім внутрішнім світом. Тому книга має бути яскравою, привабливою, з чіткими та зрозумілими малюнками. Добре, якщо в ній будуть рухливі елементи або гаманці-схованки. За умови, що дитина не схильна рвати усе, до чого дотягнеться, книжки-панорами можуть забезпечити той самий первинний ефект здивування та зацікавлення. В іншому випадку слід надати перевагу міцним картонним виданням.

Найважливіший елемент казки – текст – має бути зрозумілим, складатися з чітких коротких речень та простих, знайомих дитині слів. Шрифт має бути досить великим, а на кожній сторінці тексту має бути мінімальна кількість. Малюнки мають відповідати тексту на цій же сторінці і бути пізнаваними (тобто, ведмежа на ілюстрації має бути схожим на ведмедя, а не собаку чи якусь іншу абстрактну тварину).

По-друге, не слід поспішати. Під час роботи з дитиною, що чинить активний спротив читанню, найімовірніше, спочатку ви зустрінетеся з ігноруванням, вокалізаціями або навіть агресією зі сторони дитини. На цьому етапі допоможе створення рутини, до якої так прагнуть діти з аутизмом. Якщо читати у той самий час кожного дня, без жодних виключень, рано чи пізно дитина звикне, що читання – частина її щоденного розкладу і буде реагувати на читання більш спокійно.

На початку дорослий може читати казку, навіть, якщо здається, що дитина не слухає та повністю занурена у свої справи. Це не так. Насправді, дитині з РАС дуже важко сприймати інформацію, перебуваючи при цьому у нерухомому стані. Набагато ефективніше не обмежувати дитину в рухах, тим самим надаючи їй можливість знайомитися з новою для неї діяльністю на безпечній відстані, у зручній та комфортній дитині спосіб, без зайвого примусу.

Не слід поспішати і з заміною книги на нову. Рутини – це не тільки той самий час, але і знайома книга, раніше вже почуті слова, відомі персонажі та передбачуваний фінал історії. Для дитини з аутизмом надзвичайно важливо перебувати у середовищі, де все відоме і зрозуміле заздалегідь. Можливо, саме у невідомих сюжетах, незнайомих словах та новій для дитини діяльності і криється причина активного

спротиву дітей з РАС намаганням дорослих прочитати або розказати їм казку.

Тож, обравши книгу зі зрозумілим і простим сюжетом, невеликою кількістю персонажів та малим за обсягом текстом, слід прочитати її дитини кілька разів. Добре зарекомендував себе варіант читання однієї і тієї ж книги протягом місяця у той самий час за графіком. Таким чином, дитина звикає, що настав момент читання і демонструє все менше спротиву. Крім того, приблизно через 25-30 днів від початку читання книги, навіть діти з поганим розумінням усного мовлення, починають демонструвати розуміння прочитаного тексту та проявляють зацікавленість книгою і малюнками в ній.

Побачивши явні ознаки такого зацікавлення, можна переходити до опрацювання тексту казки. Кількість завдань, що можна виконати за один раз, а також їх складність слід обирати, орієнтуючись на можливості конкретної дитини.

Для мовленнєвої дитини, доречно пропонувати під час читання закінчувати речення час від часу. Також можна задавати найпростіші питання до малюнків у книзі. Наприклад, «Хто це намальований?», «Як звуть цю дівчинку?», «З чого Ніф-Ніф побудував цей будиночок?» тощо. Питання мають бути максимально простими, зрозумілими та передбачати підказку до відповіді на малюнку.

Для немовленнєвих дітей доцільним буде такий формат питань: «Покажи на малюнку Червону Шапочку», «Покажи ведмежатка», «Покажи вовка» тощо.

Поступово питання до малюнків слід ускладнити, додавши завдання на розвиток уваги, концентрації та посидючості. Пропонуємо дитині порахувати кількість повторюваних елементів на ілюстрації (наприклад, кількість квітів або метеликів на полянці, вікон у будинку або зображених людей. Якщо дитина не вміє рахувати, пропонуємо просто показати усіх, кого дитина зможе знайти), відшукати певний дрібний елемент на малюнку або показати найменшу деталь із намальованих однотипних речей тощо.

Сигналом, що дитина зрозуміла текст та сюжет казки, буде момент, коли вона почне відповідати на питання своїми словами, а не відтворювати почуті слова під час читання книги. Отже, можна переходити до нової книги.

Проте, варто мати на увазі, що з початком читання нової книги, скоріше за все, доведеться знову пройти всі попередні етапи: від активного спротиву та ігнорування до звикання та уважного слухання.

І, нарешті, третій компонент успішного читання казок дітям з РАС – це вміння дорослого читати. Читати книгу дитині з аутизмом слід за певними правилами. По-перше, читання має бути повільним. Дорослий має читати поволі і чітко, проговорюючи кожне слово так, щоб було ясно чути кінець першого слова і початок наступного. Особливо це правило актуальне, якщо дитина має вади мовленнєвого розвитку і важко сприймає інформацію на слух. Поступово, через певну кількість повторів читання можна прискорювати, дійшовши до свого звичного темпу. Орієнтуючись на рівень розвитку конкретної дитини, можна варіювати темп читання вже добре знайомої казки від дуже повільного до досить швидкого.

По-друге, читання має бути емоційним. Оскільки діти з РАС досить часто мають складнощі із розпізнаванням емоцій (як своїх, так і чужих), можна допускати театральні перебільшення, демонструючи почуття персонажів або їх реакції на події, що з ними відбуваються. Також бажано долучати адекватні невербальні сигнали для наочного показу емоцій. Наприклад, дорослий може продемонструвати «переляк» відповідним виразом обличчя або жестом (закрити очі руками). Невербальні сигнали доцільно пояснити словами: «Поросятко злякалося».

Ще один цікавий і дуже корисний прийом – наочна демонстрація щойно

прочитаного. Наприклад, читаючи фразу «злякалася дівчинка» пропонуємо дитині показати, як дівчинка злякалася (імітуємо відповідний вираз обличчя, закриваємо руками очі); після фрази «подув сильний вітер» дуємо з дитиною щосили, роздуваючи щоки, демонструючи силу вітру. У кожній казці знайдеться достатньо фраз, які можна негайно відтворити без додаткових засобів: «постукав вовк у двері», «вовк хропить у ліжку», «застрибав зайчик», «облизнулася лисичка», «схватився дід за голову» тощо.

Такі живі демонстрації мають подвійну користь. По-перше, це створює певний емоційний фон до читання. Як правило, діти залюбки відтворюють такі коротенькі дії і їм це дуже подобається. А будь-який практичний досвід, що супроводжується емоціями, краще запам'ятовується та сприяє подальшому розвитку уяви, широти світосприйняття та зацікавлень.

По-друге, більшість таких дій-демонстрацій фактично являють собою елементи артикуляційної гімнастики, без якої не обходиться жодне корекційне заняття з розвитку мовлення.

Ще один чудовий варіант роботи з казкою – це відтворення окремих сценок або сюжетів повністю за допомогою іграшок. Ляльковий театр, пальчикові іграшки, фетрові елементи, планшет на липучках – усе, що дитина зможе взяти в руки та пов'язати у своїй уяві з казковими подіями або персонажами – незамінний атрибут казкотерапії, який важко переоцінити. Маючи в руках певний матеріальний предмет, дитина за допомогою власної уяви може наділити цю річ голосом, емоціями, суперсилою тощо і тим самим проявити частину свого внутрішнього світу назовні, надати своїм прихованим емоціям зовнішньої форми, відчувати полегшення. Це працює, навіть якщо дитина не усвідомлює, що транслює власні почуття, а не іграшкові.

Таким чином, систематичне читання казок дітям з РАС – це комплексне корекційне заняття, що включає в себе і розвиток мовлення, і розвиток уяви та фантазії, і розширення словникового запасу (як активного, так і пасивного), і, нарешті, розвиток емоційного інтелекту.

Крім того, спільне читання, яке супроводжується приємним емоційним досвідом, створює відносини близькості та довіри між дитиною і дорослим. Спільна увага – це те, над чим треба працювати особливо наполегливо, коли мова йде про дитину у спектрі аутизму, адже небажання включати когось у свій внутрішній світ – одна з особливостей РАС. Тож читання казок – просто чудовий спосіб створити умови для розвитку спільної уваги та спільного емоційного досвіду.

Але це ще не все, на що здатна казка у контексті абілітації дитини з аутизмом. Через казку ми також можемо досить ефективно працювати над соціалізацією та розвитком навичок комунікації дитини.

Усі діти мають своїх улюблених казкових героїв. У будь-якому дитячому колективі можна побачити прихильників тієї або іншої казкової історії за відповідними іграшками, принтами на одязі або аксесуарами. Під час вільної гри або на перервах у школі розмови між дітьми так чи інакше заходять і про їхніх казкових кумирів. Діти комунікують один з одним через розповіді про своїх улюблених персонажів. Вони вчаться доносити свою думку до співрозмовника, слухати, порівнювати, сперечатися, знаходити сильні та слабкі сторони для своїх аргументів тощо. Усе це відбувається на доступному дітям рівні та матеріалі, адже казкові сюжети та персонажі промовляють до дітей доступною мовою та демонструють дітям зрозумілі соціальні ситуації.

У такій ситуації, дитина, яка не знайома із казками, що знають усі інші діти в колективі, опиняється поза контекстом спілкування. Зважаючи, що дитині з РАС за

замовчуванням важко зрозуміти принцип взаємодії між людьми під час соціальних транзакцій, незнання предмету обговорення навіть у загальних рисах, створює додаткові перепони на шляху до успішної комунікації.

Більше того, велика кількість розвивальних завдань для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку створені за мотивами загальновідомих казок. Таким чином, не розуміючи контексту завдання, дитина з РАС стикається зі складнощами, що невідомі її нейротиповим одноліткам. Безумовно, це може негативно відобразитися на успішності виконання дитиною запропонованого завдання та запустити ланцюг неуспішності як для сприйняття самою дитиною, так і педагога, що з нею працює.

Тому вкрай важливо знайомити дитину з аутизмом із загальновідомими та популярними серед її однолітків казковими історіями та персонажами.

Таким чином, маючи своїх улюблених персонажів, дитині буде значно легше знайти спільну мову з дітьми, що мають такі ж уподобання. Дорослому ж, у свою чергу, буде значно легше створити цікаві розвивальні завдання для дитини з РАС, які вона буде із задоволенням виконувати та розвивати свої навички.

Підводячи підсумки, можна з упевненістю сказати, що казкотерапія може бути успішно застосована і в роботі з дітьми, що мають розлад спектру аутизму.

Незважаючи на певні перепони у реалізації терапії через казку, такі як складнощі із розумінням зверненого мовлення, розвитком уяви та фантазії, патологічним униканням вимог та нової діяльності у дітей з РАС, корекційна робота методом казкотерапії усе ж таки може бути успішно виконана за умови певної модифікації та адаптації до особливостей сприйняття дітей з аутизмом.

З огляду на те, що тема казкотерапії у роботі з дітьми, що мають розлад спектру аутизму, наразі не має широкого висвітлення, вважаю доцільним проведення подальших досліджень у вказаному напрямку. Зокрема, уявляється перспективним напрямок створення авторських корекційних, терапевтичних та пізнавальних казок на основі спеціалізованих інтересів дітей з аутизмом та особливостей їх світосприйняття.

Список використаних джерел:

1. Деан Станіслав. Як ми вчимося. Чому мозок навчається краще, ніж машина. Поки що... / пер. з англ. Юлія Костюк. – К.: Лабораторія, 2021. – 288 с.
2. Bettelheim B. The Uses of Enchantment: The Meaning and Importance of Fairy Tales. New York: Knopf, 1976.